

Vatikánské archivy, inovativní zdroj poznání

MAREK ŠMÍD

doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.
Katedra církevních dějin a literární
historie

Znalost pramenů
zůstává kvasem
historikovy práce.

Církevní dějiny jsou poměrně starým oborem. Třebaže se pěstují již stovky let převážně na teologických fakultách, rozhodně nelze říci, že by předmět svého bádání již vyčerpaly. Naopak se postupem času rozrůstají, přičemž přibývají spíše otázky, které si církevní historikové kladou, než jednoznačné odpovědi – s rozvojem nových vědních disciplín se snaží dopátrat příčin, průběhu a následků událostí, které by jejich předchůdci považovali v minulosti za zbytečné. Navíc dějiny 20. století přinesly výzvy a podněty, s nimiž se dříve odborníci nesetkali a neřešili je. Nyní však vyvstávají ve vší důležitosti!

Není to ovšem pouze množství otázek, které si lze položit, ale rovněž množství pramenů a literatury, z nichž můžeme odpovědi na ně čerpat. Přestože disponujeme v dnešním digitalizujícím se věku četnými časopisy, monografiemi, biografiemi atd., zejména zahraniční provenience, znalost jedinečných pramenů zůstává bezpochyby kvasem historikovy práce, alfou i omegou jeho výzkumu a úběžnicí jeho obzorů.

Pro obor církevních dějin, pokud se aspoň částečně věnujeme jejich zahraničnímu rozměru, je nepřehlédnutelný rozsáhlý fond vatikánských archivů, jenž patří se svými osmdesáti pěti kilometry k nejvýznamnějším světovým archivním institucím. Jeho význam tkví v tom, že shromažďuje, uchovává, eviduje a zpracovává písemnou produkci Svatého stolce. Odborné veřejnosti se poprvé otevřel na konci 19. století; dnes pokrývá fondy do poloviny 20. století.

Během uplynulých více než deseti let jsem absolvoval několik pobytů ve vatikánských archivech. Vzešly z nich mnohasetstránkové monografie jako např. *Apoštolský nuncius v Praze, Vatikán a české země v letech 1914–1918* či trilogie *Vatikán a italský fašismus 1922–1945*, *Vatikán a německý nacismus 1923–1945* a *Vatikán a sovětský komunismus 1917–1945*, které přispěly k vědecké diskuzi ohledně proměn papežství ve 20. století.

Cenné dokumenty byly současně publikovány jak v samostatné edici *Československo a Svatý stolec III.*, tak jako přílohy výše uvedených monografií. Některé delší samostatné zprávy by jistě vydaly i na samostatnou knihu, např. závěrečná zpráva apoštolského nuncia Clementa Micary z roku 1923 či situační zpráva o stavu pražské diecéze z pera apoštolského nuncia Pietra Ciriaciho z roku 1929.

Díky dosud neznámým materiálům se mně podařilo objasnit pozadí přесunu, resp. přeložení pražského a olomouckého arcibiskupa za první světové války, kontext husovských slavností v roce 1925 či podíl Vatikánu na rezignaci pražského arcibiskupa a českého primase Františka Kordače o šest let později. Stejně objevné bylo z vatikánských archivů konstruovat postoje Svatého stolce v době ohrožení republiky na konci 30. let, tedy na prahu druhé světové války.

Dlouhodobě jsem se zabýval především zahraniční politikou Svatého stolce, kdy mě logicky nejvíce zajímaly jeho vztahy k Československu ve válečném i meziválečném období. Mojí srdeční záležitostí byly především osobnosti apoštolských nunciů, kde jsem – věřím – vykonal největší kus práce.

Díky vatikánským dokumentům jsem mohl, nakolik to archivy umožňovaly, proniknout do myšlení, názorů a nálad apoštolských nunciů, čímž se mi podařilo rozkrýt mnohé *záhady* a vysvětlit nejasnosti, které přetrvávaly. Současně jsem přesvědčen, že jsem do českých církevních dějin vnesl nové podněty a otázky a vysvětlil lépe některé, dosud snad nepochopitelné kroky Svatého stolce a apoštolských nunciů.

Nezůstal jsem však pouze na diplomatické úrovni, ale snažil jsem se *dostat na kloub* i každodennosti života apoštolského nuncia v Praze, jeho bydlení, stravování, komunikaci s ostatními členy diplomatického sboru a politickými i církevními představiteli v zemi. Domnívám se, že zejména pozadí koupě nové budovy apoštolské nunciatury na Novém Městě pražském v roce 1928 dobře odráží vztahy apoštolského nuncia a českých, resp. československých ordinářů.

Snažil jsem se proto prezentovat osobnosti nunciů v celé jejich komplexnosti diplomatické mise i jejich života a představit je jako osobnosti nejen mimořádné duchovní a politické kvality, ale též jako osobnosti s lidskými povahami a charaktery, které často stály za jejich rozhodnutími i komunikací s československou i vatikánskou stranou.

Tak jako nebyly stacionární československo-vatikánské vztahy, tak se vyvíjela i proměňovala osobnost apoštolského nuncia a zástupců Svatého stolce vůbec. Oproti tradiční české historiografii jsem se snažil vidět a hodnotit dění rovněž optikou Svatého stolce a zpráv z pražské nunciatury do Vatikánu. Někdy jsem dokonce musel korigovat současný stav poznání, kdy se např. často v různých textech nekriticky přejímalo tvrzení, že kontakty představitelů našeho zahraničního odboje za první světové války se Svatým stolicem navázal Milan Rastislav Štefánik. Na základě studia ve vatikánských archivech jsem zjistil, že jeho snaha navázat diplomatický kontakt se Svatým stolicem nebyla korunována úspěchem.

Samotní představitelé zahraničního odboje nebyli nikdy přijati ani papežem Benediktem XV., ani státním sekretářem Pietrem Gasparriem. Faktu, že jsou v těsném kontaktu se Svatým stolicem, tak otevřeně využívat nemohli, vytvářeli nicméně s odstupem času dojem, jak dokládají jejich vzpomínky na válku, že jejich aktivity našly úzký průsečík s vatikánskými zájmy a směřovaly k míru.

Bylo to zřejmě ze strany našich představitelů propagandistické gesto, které mělo zabránit Vatikánu angažovat se proti rodícímu se československému státu. Neutrality však nedosáhli, Svatý stolec podporoval Rakousko-Uhersko jako poslední katolickou velmoc, jak odhalily archivní materiály, až do jeho posledních dní.

Rovněž úzká spolupráce celého katolického politického tábora s Vídní v době války, a to až do jejího hořkého konce, je víceméně mýtem. Někteří katoličtí politici se s habsburskou monarchií rozešli již v průběhu roku 1917, jiní vyčkávali a Rakousko-Uhersko opustili teprve v roce 1918. Do konce války zůstalo přesvědčených českých katolických politiků skutečně málo. Je potřeba dobře rozlišovat, neboť cesta politického katolicismu na druhé straně nebyla v politickém spektru osamoceným jevem, podobně konzervativní zůstávala např. sociální demokracie, která se s Rakousko-Uherskem rozešla rovněž velmi pozdě.

Je rovněž přínosem, když materiály vatikánských archivů pro studium českých dějin v mnoha ohledech doplňují či upřesňují již známé skutečnosti. Ačkoliv dnes mnohé vypovídají *pouze* o detailu, může to být – viděno novou optikou za použití nových metod a nových akcentů – zítra považováno za prioritu výzkumu církevních dějin.

Již nyní se těším na výzkum archiválií z období pontifikátu Pia XII. (1939–1958), které zpřístupnil papež František vloni na jaře.